

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه فردوسی مشهد

دانشکده الهیات و معارف اسلامی (شهید مطهری)

رساله دکتری الهیات - حکمت متعالیه

تبیین فلسفی حکم ارتداد و سازگاری آن با آزادی انسان از دیدگاه قرآن و روایات

استاد راهنما

دکتر علیرضا کهنسال

استاد مشاور

دکتر سید مرتضی حسینی شاهرودی

نگارنده

محسن جان پور دشتی

شهریور ۱۳۹۷

تأییدیه دفاع

تقدیم و تشکر

باسمه تعالی
 مشخصات رساله تحصیلی دانشجویان
 دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان رساله: تبیین فلسفی حکم ارتداد و سازگاری آن با آزادی انسان از دیدگاه قرآن و روایات

نویسنده: محسن جانپور دشتی

استاد راهنما: دکتر علیرضا کهنسال

استاد مشاور: دکتر سیدمرتضی حسینی شاهرودی

رشته تحصیلی: فلسفه و حکمت اسلامی

گروه: فلسفه و حکمت اسلامی

دانشکده: معارف اسلامی

تاریخ دفاع:

تاریخ تصویب:

تعداد صفحات:

مقطع تحصیلی: دکتری کارشناسی ارشد

چکیده

موضوع این تحقیق تبیین فلسفی حکم ارتداد از دیدگاه قرآن و احادیث و تناسب و سازگاری آن با آزادی انسان است. در بخش اول ضمن تعریف ارتداد و بررسی پیشینه تاریخی و دیدگاه قرآن کریم و احادیث، نظر دانشمندان فریقین بیان می‌شود. در بخش دوم که دارای اهمیت بسیار می‌باشد ضمن تحقیق و بررسی در حالات نفس، به اثبات می‌رسد که با ارتداد، نفس انسان در مسیر حرکت جوهری از سیر صعودی و رسیدن به کمال بازمانده و سیر نزولی پیدا می‌کند و همین موضوع نیز وی را به ورطه هلاکت و جدا شدن از رحمت الهی می‌کشاند. در این بخش از اصول گوناگون حکمت متعالیه برای تبیین این تحولات استفاده شده است و هماهنگی نتایج در همه اصول نشانگر سازگاری اصول حکمت متعالیه است. در بخش سوم که به بررسی تناسب یا تغایر حکم ارتداد با آزادی (در فرهنگ غرب و فرهنگ اسلامی) می‌پردازد، مشخص خواهد شد حکم ارتداد تنها در صورتی با آزادی بیان منافات خواهد داشت که برای آزادی بیان هیچ محدودیتی قائل نشویم و آن را مطلق در نظر بگیریم، ادعایی که حتی افراطی‌ترین لیبرالیست‌های کلاسیک نیز به آن قائل نیستند.

کلید واژه:

ارتداد، نقش، آزادی، عقیده، بیان، حکمت متعالیه، ملاصدرا.

امضای استاد راهنما:

تاریخ:

فهرست مطالب

بخش اول:	۱
کلیات	۱
۱- بخش اول: کلیات	۲
۱-۱- فصل اول: مقدمه	۲
۱-۱-۱- بیان مسئله	۲
۱-۲- سؤالات اصلی تحقیق	۲
۱-۳- فرضیه‌های تحقیق	۳
۱-۴- ضرورت و اهمیت تحقیق	۴
۱-۵- اهداف ویژه	۴
۱-۶- پیشینه تحقیق	۵
۱-۷- روش انجام تحقیق (جامعه و نمونه آماری، ابزار جمع‌آوری داده‌ها و روش آماری)	۵
۱-۸- چه کاربرد هایی از انجام این تحقیق متصور است؟	۶
۱-۹- جنبه جدید بودن و نوآوری طرح در چیست؟	۶
۱-۱۰- استفاده کنندگان از نتیجه پایان نامه (اعم از مؤسسات آموزشی، پژوهشی، دستگاه‌های اجرایی و ...)	۶
تمهید	۷
۲-۱- فصل دوم: تعریف ارتداد	۱۲
۲-۱-۱- گفتار اول؛ ارتداد در لغت و اصطلاح	۱۲
۲-۲-۱- گفتار دوم؛ شرایط تحقق ارتداد	۱۴
۲-۲-۱-۱- بلوغ	۱۴
۲-۲-۱-۲-۱- ارتداد طفل ممیز از دیدگاه شیعه	۱۵
۲-۲-۱-۲-۱- عقل	۱۵
۲-۲-۱-۲-۱- شرط عقل در ارتداد	۱۵
۲-۲-۱-۲-۱-۳- نظریه قانون مجازات اسلامی	۱۶

- ۱۷ ..... ۱-۲-۲-۳- اختیار
- ۱۷ ..... ۱-۲-۲-۳- اختیار چیست؟
- ۱۷ ..... ۱-۲-۲-۳- اکراه و اجبار چیست؟
- ۱۹ ..... ۱-۲-۲-۳- قانون مجازات اسلامی ایران
- ۱۹ ..... ۱-۲-۲-۴- قصد
- ۲۰ ..... ۱-۲-۳- گفتار سوم؛ مصادیق ارتداد و مرتد
- ۲۲ ..... ۱-۳- فصل سوم: انواع ارتداد
- ۲۲ ..... ۱-۳-۱- گفتار اول؛ انواع ارتداد در فقه اهل تسنن
- ۲۳ ..... ۱-۲-۳- گفتار دوم؛ ارتداد در فقه امامیه
- ۲۶ ..... ۱-۲-۳- حکمت تقسیم‌بندی ارتداد به ملی و فطری در فقه شیعه
- ۲۹ ..... ۱-۲-۳-۱- ملاک فطری بودن ارتداد چیست؟
- ۲۹ ..... ۱-۲-۲-۳- قول اول؛ ملاک مسلمان بودن والدین حین انعقاد نطفه
- ۳۰ ..... ۱-۲-۲-۳-۱- دلیل قول اول (ملاک حین انعقاد نطفه است):
- ۳۱ ..... ۱-۲-۲-۳- قول دوم؛ ملاک حال ولادت
- ۳۲ ..... ۱-۲-۲-۳-۱- دلایل قول دوم (ملاک حین ولادت است)
- ۳۳ ..... ۱-۲-۲-۳- تحقیق درباره لزوم اظهار اسلام بعد از بلوغ جهت تحقق ارتداد فطری ...
- ۳۶ ..... ۱-۴- فصل چهارم: احکام مرتد
- ۳۶ ..... ۱-۴-۱- گفتار اول؛ ارتداد مجازات ندارد.
- ۳۷ ..... ۱-۱-۴- دلیل اول
- ۳۷ ..... ۲-۱-۴- دلیل دوم
- ۳۸ ..... ۳-۱-۴- دلیل سوم
- ۳۹ ..... ۴-۱-۴- دلیل چهارم
- ۴۰ ..... ۱-۴-۱-۴- پاسخ اشکال
- ۴۱ ..... ۲-۴- گفتار دوم؛ ارتداد مجازات دارد
- ۴۲ ..... ۱-۲-۴- مقدمه اول؛ معنای تعزیر و حد در لغت و فقه (اصطلاح)
- ۴۳ ..... ۲-۲-۴- مقدمه دوم؛ بررسی هر یک از حد و تعزیر و حکومتی بودن حکم ارتداد

- ۴۳-۱-۲-۲-۴-۱ نظریه اول: مجازات ارتداد حد است ۴۳
- ۴۳-۱-۱-۲-۲-۴-۱ دلایل حدی بودن مجازات ارتداد ۴۳
- ۴۴-۲-۲-۲-۴-۱ نظریه دوم: مجازات ارتداد تعزیر است؟ ۴۴
- ۴۴-۱-۲-۲-۲-۴-۱ دلایل تعزیری بودن حکم ارتداد ۴۴
- ۴۶-۳-۲-۲-۴-۱ نظریه سوم: کیفر ارتداد حکم حکومتی ۴۶
- ۴۹-۱-۳-۲-۲-۴-۱ دلایل حکم حکومتی بودن مجازات ارتداد ۴۹
- ۵۲-۴-۲-۲-۴-۱ نظریه چهارم: حکم دوران تأسیس یا دوران تثبیت ۵۲
- ۵۲-۱-۴-۲-۲-۴-۱ دلایل نظریه چهارم ۵۲
- ۵۴-۲-۴-۲-۲-۴-۱ اشکالات نظریه چهارم ۵۴
- ۵۵-۳-۲-۴-۱ نتیجه گیری ۵۵
- ۵۷-۳-۴-۱ گفتار سوم؛ احکام جزایی مرتد ۵۷
- ۵۸-۱-۳-۴-۱ مرتد فطری ۵۸
- ۵۸-۱-۱-۳-۴-۱ مرد مرتد به ارتداد فطری ۵۸
- ۶۰-۲-۱-۳-۴-۱ زن مرتد به ارتداد فطری ۶۰
- ۶۱-۲-۳-۴-۱ بند دوم: مرتد ملی ۶۱
- ۶۱-۱-۲-۳-۴-۱ مرد مرتد به ارتداد ملی ۶۱
- ۶۲-۲-۲-۳-۴-۱ زن مرتد به ارتداد ملی ۶۲
- ۶۲-۴-۳-۴-۱ نتیجه گیری ۶۲
- ۶۴-۴-۴-۱ گفتار چهارم؛ حکم اعدام در ارتداد ۶۴
- ۶۵-۵-۱ فصل پنجم: توهین و ارتداد ۶۵
- ۶۷-۱-۵-۱ گفتار اول؛ فلسفه جرم‌انگاری توهین به مقدسات ۶۷
- ۶۷-۲-۵-۱ گفتار دوم؛ چه توهینی موجب ارتداد می‌شود (قلمرو توهین موجب ارتداد).... ۶۷
- ۶۸-۳-۵-۱ گفتار سوم؛ رابطه توهین و ارتداد ۶۸
- ۷۱-۶-۱ فصل ششم: تفاوت ارتداد با کفر ۷۱
- ۷۱-۱-۶-۱ کفر در لغت ۷۱
- ۷۱-۲-۶-۱ کفر در اصطلاح فقها ۷۱

۷۲	۱-۶-۳- تفاوت کفر و ارتداد .....
۷۴	۱-۷-۷- فصل هفتم: ارتداد در قرآن و روایات .....
۷۴	۱-۷-۱- گفتار اول؛ ارتداد در قرآن .....
۷۵	۱-۷-۲- گفتار دوم؛ ارتداد در روایات .....
۷۵	۱-۲-۷-۱- بند اول: طبقه‌بندی روایات .....
۷۵	۱-۱-۲-۷-۱- روایات دال بر تحقق ارتداد با رجوع از اسلام .....
۷۶	۱-۲-۷-۱-۲- روایات دال بر تحقق ارتداد با شک در اسلام .....
۷۷	۱-۲-۷-۱-۳- روایات دال بر لزوم تحقق ارتداد به همراه حجد و انکار .....
۸۴	۱-۲-۷-۲- مختصات مبانی روایی ارتداد .....
۸۶	۲- بخش دوم: فلسفه جعل حکم (اعدام) در باب ارتداد .....
۸۶	۱-۲- فصل اول: فلسفه اجتماعی حکم ارتداد .....
۸۶	۱-۲-۱-۱- گفتار اول؛ جامعه به منزله یک موجود زنده .....
۹۰	۲-۱-۲- گفتار دوم؛ تعریف نظم و اخلاق عمومی .....
۹۰	۱-۲-۱-۲- نقش دین در نظم و اخلاق عمومی .....
۹۲	۱-۲-۲-۱-۲- بررسی ادله ضرورت حفظ نظم و اخلاق عمومی .....
۹۲	۱-۲-۲-۱-۲- جلوگیری از تکرار جرم .....
۹۳	۱-۲-۲-۲-۱-۲- تشفی و تسلی ستمدیدگان .....
۹۵	۱-۲-۴-۱-۲- گفتار چهارم؛ پیامدهای اجتماعی و دینی ارتداد .....
۹۵	۱-۲-۴-۱-۲- تحقیر دین با توجه به نقش توهین .....
۹۶	۱-۲-۴-۲- جنگ روانی و تضعیف اعتقاد .....
۹۸	۱-۲-۴-۳- نفوذ بیگانگان در قلمرو حکومت اسلامی و اخلاق عمومی .....
۹۹	۱-۲-۴-۴- تأثیر ارتداد بر زندگی اجتماعی انسان از دیدگاه حکمت متعالیه .....
۱۰۷	۱-۲-۵-۱-۲- گفتار پنجم؛ اجتماع و نظم و اخلاق از دو منظر حقیقت و اعتبار .....
۱۰۷	۱-۲-۵-۱-۲- معنای حقیقت و اعتبار .....
۱۰۹	۱-۲-۵-۲- نظریه اعتباریات علامه طباطبایی .....
۱۱۳	۱-۲-۶- گفتار ششم؛ دیدگاه قرآن و روایات در خصوص توجه به مصالح اجتماعی ...

- ۱۱۳ ..... دیدگاه قرآن کریم ۱-۶-۱-۲
- ۱۱۴ ..... رشد و تکامل اجتماعی انسان در المیزان ۱-۱-۶-۱-۲
- ۱۱۷ ..... توجه دین اسلام به امر اجتماع ۲-۱-۶-۱-۲
- ۱۱۹ ..... استقلال و اصالت جامعه ۳-۱-۶-۱-۲
- ۱۲۰ ..... دیدگاه روایات ۲-۶-۱-۲
- ۱۲۱ ..... مصالح مربوط به حفظ نظام اسلامی ۱-۲-۶-۱-۲
- ۱۲۱ ..... مصالح مربوط به اداره جامعه ۲-۲-۶-۱-۲
- ۱۲۳ ..... فصل دوم: مبانی فلسفی حکم ارتداد در حکمت متعالیه ۲-۲
- ۱۲۴ ..... گفتار اول؛ ارتداد تکوینی و تشریحی ۱-۲-۲
- ۱۲۴ ..... ارتداد تکوینی ۱-۱-۲-۲
- ۱۲۵ ..... ارتداد تشریحی ۲-۱-۲-۲
- ۱۲۵ ..... تحلیل فلسفی حکم ارتداد بر اساس آیات و روایات ۲-۲-۲
- ۱۲۶ ..... گفتار سوم؛ آیا ارتداد واقعی ممکن است؟ ۳-۲-۲
- ۱۲۸ ..... گفتار چهارم؛ حقیقت نفس چیست؟ ۴-۲-۲
- ۱۳۳ ..... گفتار پنجم؛ واکاوی تحولات نفس پس از حدوث ارتداد ۵-۲-۲
- ۱۳۵ ..... تحولات نفس با توجه به قاعده حرکت جوهری نفس ۱-۵-۲-۲
- ۱۴۰ ..... حرکت جوهری نفس ۱-۱-۵-۲-۲
- ۱۴۲ ..... حالات شخص مرتد بر اساس حرکت جوهری ۲-۱-۵-۲-۲
- ۱۴۵ ..... تحولات نفس با توجه به قاعده «النفس فی وحدتها کلّ القوی» ۳-۱-۵-۲-۲
- ۱۴۹ ..... مراتب نفس چه چیزهایی هستند؟ ۱-۳-۱-۵-۲-۲
- ۱۵۱ ..... تحلیل حالات شخص مرتد بر اساس قاعده مذکور ۲-۳-۱-۵-۲-۲
- ۱۵۳ ..... تحولات نفس با توجه به قاعده اتحاد عقل و عاقل و معقول ۴-۱-۵-۲-۲
- ۱۶۰ ..... تحلیل حالات نفس مرتد بر اساس قاعده مذکور ۱-۴-۱-۵-۲-۲
- ۱۶۲ ..... تحولات نفس با توجه به قاعده وجود رابط و ارتباط آن با واجب الوجود ۵-۱-۵-۲-۲
- ۱۶۴ ..... تحلیل نفس مرتد بر اساس قاعده مذکور ۱-۵-۱-۵-۲-۲
- ۱۶۶ ..... تحولات نفس با توجه به حرکت نفس به سوی خداوند ۶-۱-۵-۲-۲

- ۱۶۸ ..... ۲-۲-۵-۱-۷- تحولات نفس با بررسی موضوع سعادت و شقاوت
- ۱۷۴ ..... ۲-۲-۵-۲- دلایل قتل مرتد
- ۱۷۵ ..... ۲-۲-۵-۳- سخن آخر
- ۱۷۷ ..... ۲-۲-۵-۴- نتیجه
- ۱۸۰ ..... ۲-۲-۶- گفتار ششم؛ سازگاری حکم ارتداد با عدل الهی
- ۱۸۳ ..... ۳- بخش سوم: سازگاری حکم ارتداد با آزادی انسان
- ۱۸۵ ..... ۳-۱- فصل اول: تعریف آزادی
- ۱۸۵ ..... ۳-۱-۱- آزادی در لغت
- ۱۸۵ ..... ۳-۱-۲- آزادی در اصطلاح
- ۱۹۰ ..... ۳-۱-۲-۱- دیدگاه فارابی
- ۱۹۰ ..... ۳-۱-۲-۱- آزادی به عنوان خصلت شهروندان در مدینه
- ۱۹۱ ..... ۳-۱-۲-۲- دیدگاه ابن سینا
- ۱۹۲ ..... ۳-۱-۲-۳- دیدگاه ملاصدرا
- ۱۹۵ ..... ۴-۲-۱-۳- دیدگاه مطهری
- ۱۹۷ ..... ۳-۱-۳- آزادی تکوینی
- ۱۹۷ ..... ۳-۱-۴- آزادی تشریحی
- ۱۹۹ ..... ۳-۲- فصل دوم: اقسام آزادی
- ۱۹۹ ..... ۳-۱-۲-۱- گفتار اول؛ آزادی عقیده و اندیشه
- ۱۹۹ ..... ۳-۱-۲-۱- تعریف عقیده
- ۲۰۰ ..... ۳-۱-۲-۲- تعریف اندیشه
- ۲۰۰ ..... ۳-۱-۲-۳- آزادی عقیده
- ۲۰۰ ..... ۳-۱-۲-۳- مبانی آزادی عقیده در اسلام و غرب
- ۲۰۱ ..... ۳-۱-۲-۴- آزادی اندیشه
- ۲۰۱ ..... ۳-۱-۲-۵- فرق میان آزادی فکر و عقیده
- ۲۰۲ ..... ۳-۲-۲- گفتار دوم؛ آزادی بیان
- ۲۰۲ ..... ۳-۲-۲-۱- تعریف بیان

- ۲۰۲ ..... ۳-۲-۲-۲- تعریف آزادی بیان
- ۲۰۳ ..... ۳-۲-۲-۳- آثار آزادی عقیده و بیان
- ۲۰۴ ..... ۳-۲-۳- گفتار سوم؛ آزادی فردی
- ۲۰۴ ..... ۳-۲-۱- تعریف آزادی فردی
- ۲۰۵ ..... ۳-۲-۲- اهمیت آزادی فردی (شخصی)
- ۲۰۵ ..... ۳-۲-۳- برخی موارد آزادی فردی
- ۲۰۶ ..... ۳-۲-۴- محدودیت‌های آزادی فردی
- ۲۰۷ ..... ۳-۲-۴- گفتار چهارم؛ آزادی مدنی
- ۲۰۷ ..... ۳-۲-۱- تعریف آزادی مدنی
- ۲۰۷ ..... ۳-۲-۲- تفکیک و تمایز میان آزادی‌های فردی و مدنی
- ۲۰۸ ..... ۳-۲-۳- ارتباط میان آزادی فردی و مدنی
- ۲۰۸ ..... ۳-۲-۵- گفتار پنجم؛ آزادی سیاسی
- ۲۰۸ ..... ۳-۲-۱- تعریف آزادی سیاسی
- ۲۰۹ ..... ۳-۲-۲- ارتباط آزادی سیاسی با اقسام دیگر آزادی
- ۲۰۹ ..... ۳-۲-۳- موارد آزادی سیاسی
- ۲۱۱ ..... ۳-۳- فصل سوم: مبانی آزادی در فلسفهٔ سیاسی لیبرالیسم
- ۲۱۱ ..... ۳-۱- لیبرالیسم چیست؟
- ۲۱۲ ..... ۳-۲- منشأ پیدایش لیبرالیسم و تقسیم آن به لیبرالیسم کلاسیک و لیبرالیسم جدید
- ۲۱۳ ..... ۳-۳- اصول بنیادی لیبرالیسم
- ۲۱۳ ..... ۳-۱- لیبرالیسم؛ راه آزادی
- ۲۱۴ ..... ۳-۲- لیبرالیسم و آزادی بیان
- ۲۱۵ ..... ۳-۳- لیبرالیسم و آزادی اندیشه
- ۲۱۵ ..... ۳-۴- لیبرالیسم و دین
- ۲۱۶ ..... ۳-۴- آزادی از دیدگاه لیبرالیسم
- ۲۱۷ ..... ۳-۵- مبانی آزادی در فلسفهٔ سیاسی لیبرالیسم
- ۲۱۷ ..... ۳-۱-۵- مبانی هستی‌شناختی

- ۲۱۷ ..... ۳-۳-۵-۲- مبانی انسان‌شناختی
- ۲۱۸ ..... ۳-۳-۵-۳- مبانی معرفت‌شناختی
- ۲۱۸ ..... ۳-۳-۵-۱- مفروض بودن آزادی
- ۲۱۸ ..... ۳-۳-۵-۲- اصل بی‌طرفی
- ۲۱۹ ..... ۳-۳-۵-۴- انتقادات بر لیبرالیسم
- ۲۲۱ ..... ۳-۴-۴- فصل چهارم: مبانی آزادی در فلسفه سیاسی اسلام
- ۲۲۱ ..... ۳-۴-۱- مبانی هستی‌شناختی
- ۲۲۲ ..... ۳-۴-۱-۱- سازگاری خدا و آزادی
- ۲۲۴ ..... ۳-۴-۱-۲- نقد نظریه ناسازگاری خداپرستی با آزادی
- ۲۲۴ ..... ۳-۴-۲- مبانی انسان‌شناختی
- ۲۲۵ ..... ۳-۴-۲-۱- اراده و اختیار
- ۲۲۵ ..... ۳-۴-۲-۲- فطرت
- ۲۲۶ ..... ۳-۴-۳- مبانی معرفت‌شناختی
- ۲۲۸ ..... ۳-۵-۵- فصل پنجم: فتنه و رابطه آن با آزادی
- ۲۲۸ ..... ۳-۵-۱- معنای لغوی فتنه
- ۲۲۸ ..... ۳-۵-۲- فتنه در فقه
- ۲۲۸ ..... ۳-۵-۳- معانی فتنه در قرآن
- ۲۳۰ ..... ۳-۵-۴- چگونه فتنه را محو کنیم
- ۲۳۱ ..... ۳-۶-۶- فصل ششم: جایگاه آزادی در فقه
- ۲۳۲ ..... ۳-۶-۱- موارد آزادی در فقه
- ۲۳۲ ..... ۳-۶-۱-۱- آزادی حق حیات
- ۲۳۳ ..... ۳-۷-۷- فصل هفتم: آزادی اندیشه و عقیده
- ۲۳۴ ..... ۳-۷-۱- تعریف آزادی اندیشه و عقیده
- ۲۳۴ ..... ۳-۷-۱-۱- آزادی اندیشه
- ۲۳۴ ..... ۳-۷-۱-۲- آزادی عقیده
- ۲۳۵ ..... ۳-۷-۲- آزادی اندیشه و عقیده در قرآن

- ۳-۷-۲-۱- آیات ناظر بر آزادی اندیشه در قرآن ۲۳۵
- ۳-۷-۲-۱- آیات ۹ الی ۱۲ سوره علق ۲۳۵
- ۳-۷-۲-۱- آیه ۹۷ سوره نساء ۲۳۶
- ۳-۷-۲- آیات ناظر به آزادی عقیده در قرآن کریم ۲۳۷
- ۳-۷-۲- آیه ۱۷-۱۸ سوره زمر ۲۳۷
- ۳-۷-۲- آیه ۹۹ سوره یونس ۲۳۸
- ۳-۷-۳- آیا آزادی مطلق عقیده، قابل پذیرش است ۲۳۸
- ۳-۷-۴- ممنوعیت تفتیش عقاید ۲۴۰
- ۳-۷-۴- آیه ۱۲ سوره حجرات ۲۴۰
- ۳-۷-۴- آیه ۹۴ سوره نساء ۲۴۱
- ۳-۸- فصل هشتم: آزادی بیان ۲۴۴
- ۳-۸-۱- گفتار اول؛ تعریف آزادی بیان ۲۴۴
- ۳-۸-۲- گفتار دوم؛ عرصه آزادی بیان ۲۴۴
- ۳-۸-۳- گفتار سوم؛ مبانی فقهی آزادی بیان ۲۴۵
- ۳-۸-۳- قرآن کریم ۲۴۵
- ۳-۸-۳- سوره زمر آیات ۱۷-۱۸ ..... ۲۴۵
- ۳-۸-۳- آیه ۶ سوره توبه ۲۴۵
- ۳-۸-۳- سیره معصومین ۲۴۶
- ۳-۸-۳- دلیل عقلی ۲۴۷
- ۳-۸-۳- محدودیت‌های مذهبی و دینی ۲۵۵
- ۳-۸-۳- محدودیت‌های اجتماعی ۲۵۷
- ۳-۸-۴- گفتار چهارم؛ محدوده آزادی بیان در غرب ۲۵۸
- ۳-۹- فصل نهم: سازگاری حکم ارتداد با آزادی عقیده و بیان ۲۶۰
- ۳-۹-۱- گفتار اول؛ سازگاری حکم ارتداد با آزادی عقیده ۲۶۰
- ۳-۹-۲- گفتار دوم؛ سازگاری حکم ارتداد با آزادی بیان ۲۶۵
- ۳-۱۰- فصل دهم: بررسی سازگاری حکم ارتداد با آیه شریفه «لااکراه فی الدین» ۲۶۷

- ۳-۱۰-۱- نظر کسانی که آیه را در تعارض با حکم ارتداد می‌دانند ۲۶۷
- ۳-۱۰-۲- عدم تعارض آیه با حکم ارتداد به جهت این‌که آیه مربوط به ورود به اسلام است ۲۶۸
- ۳-۱۰-۳- عدم تعارض آیه «لااکراه فی الدین» با حکم ارتداد به جهت تفاوت میان آزادی تکوینی و آزادی تشریحی ۲۶۹
- ۴- جمع‌بندی و خلاصه ۲۷۳
- منابع و مآخذ ۲۷۸

بخش اول:

کلیات

۱- بخش اول: کلیات

۱-۱- فصل اول: مقدمه

۱-۱-۱- بیان مسئله

ارتداد از نظر فقها، خروج از دین مبین اسلام است چه شخص، مؤمن بوده، سپس مرتد شود و چه کافر بوده و به دین اسلام گرویده باشد و پس از پذیرش دین اسلام مرتد گردد. مسئله ارتداد، آثار و پیامدهایی دارد که در درجه نخست به شخص مرتد مربوط است، زیرا در نتیجه ارتداد، انقلاب و تحولی در نفس وی پدید می‌آید، به نحوی که شرع مقدس برگشت وی به سوی سعادت و قرار گرفتن در مسیر کمال را ناممکن می‌داند و از این‌رو مستحق مرگ می‌شود. انحطاط مرتد و افتادن او در مسیر شقاوت تاحدی است که شرع مقدس، او را اگرچه دارای حیات جسمانی و دنیوی است، مرده می‌پندارد به گونه‌ای که حتی همسرش باید عده وفات نگه دارد.

اما احکامی که بر شخص مرتد مترتب می‌گردد، باید به گونه‌ای باشد که با مسائلی مانند آزادی عقیده و بیان در تعارض قرار نگیرد، زیرا یکی از حقوق اولیه انسان، حق برخورداری از آزادی است. براین اساس هر انسانی حق دارد همان‌گونه که تکویناً اراده و قدرت انتخاب دارد، تشریحاً نیز حق انتخاب داشته باشد و مانعی بر سر راه اراده او به وجود نیاید. البته آزادی عقیده و بیان نیز دارای ابعادی است که باید مصادیق آن تبیین و روشن گردد.

۱-۱-۲- سؤالات اصلی تحقیق

۱. تحولات نفس پس از حدوث ارتداد چگونه است؟
۲. فلسفه جعل حکم (بالاخص اعدام) در ارتداد چیست؟
۳. آیا حکم ارتداد (هر حکم کیفری به‌ویژه اعدام) با آزادی انسان سازگاری دارد یا خیر؟

۱-۱-۳- فرضیه‌های تحقیق

۱- پس از حدوث ارتداد، نفس انسان ارتباط خود با مبدأ وجود را از دست می‌دهد، البته قطع ارتباط با مبدأ هستی این گونه است که صلاحیت برای سیر تکاملی به همراه جسم را از دست می‌دهد تا حدی که مستحق فنا و نابودی است. در واقع نفس به همراه جسم به سوی سعادت و قرب الی‌الله حرکت می‌کند، اما ارتداد، قطع‌کننده این سیر و حرکت است. به بیان دیگر با وجود ارتداد، کمالی برای نفس متصور نیست که بخواهد با بدن آن را ببیماید، از این‌رو همراهی نفس با جسم، دیگر اثری ندارد. در این صورت منطقی‌ترین حالت، مفارقت نفس از بدن و جسم خواهد بود، علت این وضعیت آن است که ارتداد، خطایی است که موجب می‌شود چنان حجابی میان نفس انسان و خداوند متعال حائل گردد که هیچ روزانه‌ای برای بازگشت به حق و ایجاد ارتباط متصور نباشد. ارتداد، قطع دائمی ارتباط نفس با مبداء هستی است، نه ارتباط نداشتن صرف با حق تعالی، از این‌رو امیدی به بازگشت وجود ندارد.

۲- ارتداد، تبعات شخصی و اجتماعی فراوانی به همراه دارد که اخلال در نظام اجتماعی، تضعیف دین و تحولات نفسانی از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌باشد. به همین خاطر گسترش و نهادینه شدن ارتداد، ضربات جبران‌ناپذیری بر پیکره جامعه اسلامی وارد می‌کند. جامعه اسلامی باید جامعه‌ای پویا و زنده باشد، اما حضور مرتد در میان مردم، که خود به لحاظ معنوی مرده است، موجب مرگ معنویت در جامعه می‌گردد، چون وجود مرتد در نظام اجتماعی پیامدهای پیش‌گفته را در پی خواهد داشت. دولت اسلامی وظیفه دارد علاوه بر حمایت از شهروندان در برابر خطرات جانی، ایشان را در برابر خطراتی که ایمان آن‌ها را نیز تهدید می‌نماید، حمایت کند. از این‌رو مرتد نیز که هم خود مرده است و هم جامعه را از معنویت تهی کرده و می‌میراند، خطری محسوب می‌شود که باید با آن مقابله کند.

۳- با توجه به تعریفی که از ارتداد ارائه می‌گردد و شرائطی که جهت اجرای حکم ارتداد مدنظر است، مسلماً حکم ارتداد با آزادی عقیده مغایرتی ندارد. از سوی دیگر با تأمل

در فلسفه جعل حکم ارتداد که حفظ نظام جامعه و جلوگیری از نابودی نفس انسان است، مشخص می‌شود این حکم با آزادی بیان نیز در تعارض نیست. برای حفظ آزادی بیان لازم نیست شخص به ارتداد تجری کند، بلکه می‌تواند عقاید نهانی خود را به صورت اشکال فرضی با علما به بحث بگذارد. اما تجری به ارتداد و فقدان دلیل و شبهه علمی، ارتداد را از یک خطای درونی به یک جرم سیاسی تبدیل می‌کند و همان‌گونه که گذشت، دولت اسلامی موظف است از شهروندان در برابر خطراتی که ایمان آن‌ها را تهدید می‌کند، حمایت نماید. چنان‌که در هیچ کشوری نیز تبهکاران را به عذر آزادی بیان در اجرای اعمال مجرمانه خود آزاد نمی‌گذارند.

۱-۱-۴- ضرورت و اهمیت تحقیق

با توجه به چالش‌های موجود در تبیین و توجیه حکم ارتداد، به‌ویژه تعارض ظاهری آن با آزادی انسان در عقیده و بیان، اثبات عقلانی آن می‌تواند به بسیاری از شبهات موجود پاسخ داده و خلأهای موجود در اثبات موجه بودن حکم ارتداد را برطرف کند. توضیح این‌که حکم ارتداد از احکام مُسَلَّم و مورد اتفاق در فقه مسلمانان است که آزادی عقیده و بیان را به چالش می‌کشد و متأسفانه مسئله آزادی عقیده و بیان به شعار بسیاری از محافظ سیاسی و به خصوص قدرت‌های جهان تبدیل شده است. جدا از بحث واقعیت بخشیدن به این شعارها یا صرف ادعا بودن آن‌ها، مجازات سنگین مرتد در فقه اسلامی بهانه‌ای در اختیار قدرت‌های سیاسی گذاشته است تا با خرده‌گیری و استخفاف این قوانین، بر ساحت مقدس اسلام بتازند.

از این‌رو تبیین دیدگاه اسلام که برگرفته از قرآن و سنت می‌باشد، در زدودن برخی شبهات و نشان دادن این حقیقت که دین اسلام، دین رأفت است، جهت پاسخ به بهانه‌جویی‌های دشمنان اسلام ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۱-۵- اهداف ویژه

۱. بررسی حکم ارتداد از دیدگاه فریقین (شیعه و سنی)؛

۲. بررسی دلایل نظری و عقلی حکم ارتداد؛

۳. پاسخ به شبهات تعارض حکم ارتداد با آزادی انسان؛

۴. ارائه راهکارهای مناسب جهت حل معضلات اجتماعی حکم ارتداد.

۱-۱-۶- پیشینه تحقیق

با توجه به این که حکم ارتداد از احکام ویژه دین اسلام است که از زمان رسالت پیامبر اکرم (ص) مطرح بوده و نیز از شدیدترین حدود الهی به شمار می‌رود، از این‌رو همواره توسط غیرمسلمانان مورد تشکیک و شبهه قرار گرفته است. علما و نویسندگان مسلمان از یک سو جهت توجه دادن مسلمین نسبت به اهمیت موضوع و اجتناب از گرفتار شدن در منجلاب ارتداد و از طرفی دیگر پاسخ دادن به شبهات اجانب و مدلل نمودن این حکم خطیر الهی، کتب و مقالات متعددی به رشته تحریر درآورده‌اند. در قرون اولیه اسلام، عموماً دانشمندان در قالب بحث‌های فقهی به این موضوع می‌پرداختند و آن را به عنوان یکی از ابواب فقه در کتب فقهی مطرح می‌کردند. اما به مرور، به‌ویژه در قرن اخیر از یک سو برقرار شدن ارتباط علمی کشورهای اسلامی با مغرب زمین و تلاش دانشمندان معاند غربی جهت ایجاد ضعف از طریق ایراد شبهات به تعالیم و احکام متعالی اسلام و از سوی دیگر به وجود آمدن برخی جریانات منورالفکر و غرب‌گرا در بلاد اسلامی، موجب شد علما و نویسندگان مسلمان از دیدگاه‌های مختلف به مسئله ارتداد و احکام آن بپردازند و مقالات متعدد و متنوعی در زمینه ارتداد، احکام ارتداد، بیان استدلال‌های متفاوت درباره حکم ارتداد، ارتداد و سازگاری آن با آزادی انسان و ارتداد در ادیان و مذاهب مختلف به رشته تحریر درآورند. این تحقیق نیز به یکی از زوایای پنهان و کمتر بحث شده موضوع ارتداد، یعنی تبیین فلسفی آن، می‌پردازد.

۱-۱-۷- روش انجام تحقیق (جامعه و نمونه آماری، ابزار جمع‌آوری داده‌ها و روش

آماری)

روش انجام تحقیق کتابخانه‌ای و اسنادی است.